

DE UTENLANDSKE KRIGSGRAVENE I OSLO

Commonwealth-krigsgravene på Vestre gravlund.
Foto: Haakon Vinje

KRIGSGRAVENE ER FYSISKE PÅMINNELSER OM KRIGENS GRUSOMHET OG DE STORE MENNESKELIGE KOSTNADENE – SOM IGJEN HAR FÅTT EN NY, UHYGGELIG AKTUALITET.

AV HAAKON VINJE, LEDER AV KRIGSGRAVTJENESTEN I KULTUR- OG LIKESTILLINGS-DEPARTEMENTET OG HONORER REPRESENTANT FOR COMMONWEALTH WAR GRAVES COMMISSION I NORGE.

Mange har besøkt Vestre gravlund og lagt merke til de utenlandske krigsgravene der. Noen har kanskje også kommet over den tyske krigsgravplassen på Alfaset, med sine lange rekker med granittkors og et ganske annerledes uttrykk. Hver og én vitner krigsgravene om enkeltskjebner som ble viklet inn i geopolitikken, om brutte relasjoner og om enkeltmenneskers ufullendte planer, håp og ambisjoner.

Alle utenlandske krigsgraver fra første og andre verdenskrig forvaltes av norske myndigheter. Kultur- og likestillingsdepartementet har myndighetsansvaret, og gravene vedlikeholdes for statens regning. I Oslo er det Gravplassetaten i Oslo kommune som står for vedlikeholdet.

Forvaltningen av utenlandske krigsgraver er hjemlet i gravplassloven § 27 og forskrift om krigsgraver og følger prinsippene fastsatt i krigens folkerett (Genèvekonvensjonene). Det er en mellomstatlig forpliktelse. Vedlikeholdet utføres av de lokale gravplassmyndighetene. Krigsgravtjenesten i departementet fører tilsyn, planlegger og utfører renoverings-, restaurerings- og navnermerkingsprosjekter. Falstadsenteret forvalter krigsgravregisteret www.krigsgraver.no, hvor det finnes mer informasjon om krigsgravplassene og den enkelte gravlagte. Senteret arbeider med dokumentasjon og forskning om krigsgravene og de gravlagte.

Krigsgravplassene er aktive gravplasser. Fra tid til annen finner man fremdeles levninger fra krigens dager. Slike funn er i første omgang en sak for Politiet, som må sikre at funnene ikke skriver seg fra forsvinningssaker eller kriminelle forhold fra nyere tid.

Alle krigsgravene og alle de gravlagte behandles likt, enten den gravlagte var venn eller fiende, menig eller general. En særnorsk side ved forvaltningen av utenlandske krigsgraver er at norske myndigheter bekoster alt det løpende vedlikeholdet og beplantningen – det mottas ingen bidrag fra utenlandske myndigheter, og det sendes ingen regning. I tillegg til å forvalte de utenlandske krigsgravene i Norge, forvalter Krigsgravtjenesten også de norske krigsgravene i utlandet.

Krigsgravtjenesten, opprinnelig Forsvarets krigsgrav- og etterlysnings-tjeneste, var en del av Forsvaret frem til 1966. Da ble den overført til Kirke- og undervisningsdepartementet. I dag er Krigsgravtjenesten en integrert del av Kulturvern avdelingen i Kultur- og likestillingsdepartementet.

ALFASET TYSKE KRIGSGRAVPLASS

På Ekeberg lå den tidligere tyske æreskrigskirkegården, som mange kjenner til. I tillegg til slike særskilt anlagte krigsgravplasser benyttet den tyske okkupasjonsmakten seg av et stort antall ordinære norske gravplasser. I Oslo var det tyske krigsgravfelt både på Grefsen kirkegård og Vestre gravlund under krigen.

Etter krigen ble alle tyske falne samlet og gravlagt på særskilt anlagte tyske krigsgravplasser: på Alfaset i Oslo, ved Botn utenfor Rognan i Saltdal, på Havstein i Trondheim, i Narvik og på Solheim i Bergen. Dette skjedde i samråd med tyske myndigheter. I tillegg er det to gravlagte i Kristiansand og én på Sæbø i Hjørundfjord. Med 11 500 gravlagte utgjør de tyske krigsgravene den nest største gruppen av de utenlandske krigsgravene i Norge, etter de sovjetiske.

Alle tyske krigsgraver forvaltes på vegne av den tyske krigsgravtjenesten, Volksbund Deutsche Kriegsgräberfürsorge.

På de tyske krigsgravplassene hviler det falne fra både Tyskland, Østerrike og en rekke andre land. Blant de gravlagte finner man også sivile arbeidere og tvangsarbeidere, så vel som tidligere krigsfanger som av ulike grunner hadde gått over til tysk tjeneste. Felles for alle

de gravlagte var at de mistet livet i tysk tjeneste. De regnes derfor som tyske falne, og gravene deres regnes som tyske krigsgraver – uavhengig av hvor den enkelte var født eller hvilket statsborgerskap den enkelte hadde.

Tysklands propaganda-minister Joseph Goebbels besøkte Ekeberg æreskirkegård i november 1940.
Foto: Ukjent/Riksarkivet

Etter vedtak i Stortinget ble de tyske krigsgravene på Ekeberg flyttet til Alfaset høsten 1952. I 1953 ble de tyske krigsgravene på Grefsen kirkegård og Vestre gravlund også flyttet hit. Da krigsgravplassen ble anlagt, lå den fritt og landlig til. Den omkringliggende sivile gravlund ble først tatt i bruk i 1972.

Det hviler i dag 3209 tyske falne på Alfaset. Blant disse finner vi også tyske falne fra første verdenskrig. Det dreier seg her om de falne fra det store sjøslaget mellom tyske og britiske skip i Nordsjøen mellom 31. mai og 1. juni 1916.

Den siste gravleggingen på Alfaset skjedde i 2022. I 2019 ble det lagt

Alfaset tyske
krigsgravplass.
Foto: Haakon Vinje

nytt takdekke på Minnehallen, og i 2020 ble trærne som omkranset krigsgravplassen felt. Det arbeides med å finne en ny løsning med trær, hekk eller lignende. På den tyske minnedagen Volkstrauertag, som markeres i november hvert år, arrangerer Tysklands ambassade kransenedleggelse her og ved monumentet på Grini.

COMMONWEALTH-KRIGSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

Commonwealth-gravfeltet ble tatt i bruk allerede under andre verdenskrig. Flere falne allierte flygere ble da gravlagt her av den tyske okkupasjonsmakten. Høsten 1945 ble feltet renoveret av Hærens tekniske ingeniørstab. De fleste gravminnene er i lys Portland-sandstein; det er også det sentrale monumentet *The Cross of Sacrifice*. Det sistnevnte ble avduket av general Otto Ruge i 1949.

Det ligger en radikal likhetsfilosofi bak Commonwealth-krigsgravene: Generaler og menige minnes på samme måte og med samme respekt for enkeltindividet. Det hviler 103 falne på krigsgravfeltet, én av disse er uidentifisert. Den siste begravelsen var i 1990.

Vis-à-vis krigsgravfeltet er det et minnesmerke. Det ble i sin tid gitt av Oslo kommune, og ble avduket av HM Kong Olav i juni 1960 med Storbritannias statsminister Harold Macmillan til stede. Minnesmerket ble renoveret i 2024.

HKH The Princess Royal, Princess Anne besøkte Commonwealth-krigsgravene 22. mai 2024.

Foto: British Embassy Oslo

Hvert år er det store minneseremonier på Remembrance Sunday i november og på ANZAC Day (den australske og new zealandske minnedagen) i april.

I mai 2024 ble krigsgravene besøkt av HKH The Princess Royal, Princess Anne, som la ned krans. Hun er president for Commonwealth War Graves Commission (CWGC). I januar 2023 ble krigsgravene besøkt av Australias viseforsvarssjef, viseadmiral David Johnston.

Krigsgravtjenesten ivaretar alle de 1194 Commonwealth-krigsgravene i Norge på vegne av CWGC etter gjensidig avtale.

DANSKE KRIGSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

Her hviler 12 danske statsborgere som mistet livet under ulike omstendigheter under krigen i Norge. De var opprinnelig gravlagt andre steder i landet, men ble i samråd med danske myndigheter flyttet hit i 1958 fra Farsund, Skåtøy, Stjørdal, Trondheim og Vågsøy. Foran gravmonumentet er det et liggende krigsminnesmerke hvor dansker som falt for vår felles sak er minnet.

Gravmonumentet ble utformet av billedhugger Gunnar Janson og ble avduket av forsvarsminister Gudmund Harlem 22. oktober 1962. Både gravmonumentet og minnesmerket ble renoverert i 2021.

NEDERLANDSKE KRIGSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

På det nederlandske krigsgravfeltet hviler 23 falne. Her finner vi falne både fra den nederlandske marine og handelsflåte, så vel som sivile fanger. Det sentrale minnesmerket forestiller en fallende mann, og ble renoverert i 2020. De gravlagte ble i samråd med nederlandske myndigheter flyttet hit fra Bergen, Kristiansand, Stavanger, Trondheim, Valen og Vanse. I tillegg ble en rekke gravlagte flyttet hit fra Sverige.

Krigsgravfeltet ble innviet 3. september 1957. Da deltok forsvarsminister Nils Handal med tilstedeværelse av Oslos ordfører Rolf Stranger og varaordfører Toralf Øksnevad. Det sentrale gravmonumentet, som er utfomet av billedhugger Cor van Kralingen, ble avduket av en av de gravlagtes pårørende. Fra Nederland deltok general Alons van Anrooy de Keempinaer.

De nederlandske krigsgravene i Norge forvaltes på vegne av den nederlandske krigsgravtjenesten Oorlogsgravenstichting.

POLSKE KRIGSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

Her hviler 35 polske falne. De ble flyttet hit fra Botne, Bragdøya, Dovre, Egersund, Idd, Lyngdal, Oddernes, Porsgrunn, Stavanger, Tonstad, Vanse og Åndalsnes. Det er i alt 167 polske krigsgraver i Norge. De øvrige er i Håkvik, Jørstadmoen, Narvik, Stavanger og Trondheim.

Det er flere kransenedleggelsler og minneseremonier ved de polske krigsgravene på Vestre gravlund i løpet av året. I 2021 ble det installert en flaggstang. Gravmonumentet ble avduket i 1957. På 1990-tallet ble korset og det polske riksvåpenet tilføyd.

Fra venstre:
Gravstedet for danske falne, de nederlandske krigsgravene og de polske krigsgravene.
Foto: Haakon Vinje

SOVJETISKE KRIGSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

Under krigen var det omtrent 100 000 sovjetiske krigsfanger i Norge. De gjorde slavearbeid for den tyske okkupasjonsmakten. 14 000 av dem mistet livet og er gravlagt her. De sovjetiske krigsgravene utgjør dermed den største gruppen av utenlandske krigsgraver i Norge. De gravlagte kom fra ulike nasjoner og grupper i det tidligere Sovjetsamveldet.

Alle sovjetiske krigsgraver i Norge forvaltes av norske myndigheter. I tillegg forvaltes det et femtitalls historiske minnesmerker ved tidligere krigsgravplasser.

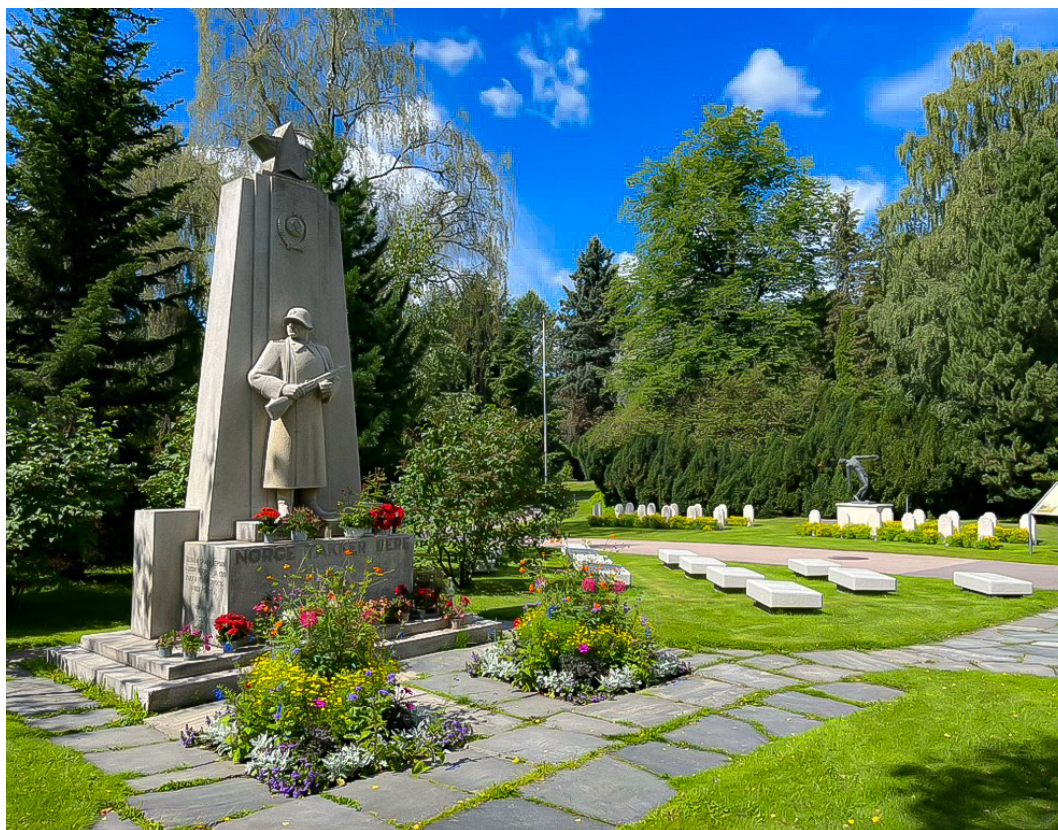
På Vestre gravlund er det gravlagt 335 sovjetiske krigsfanger og tvangsarbeidere. Noen av dem ble gravlagt her allerede under krigen, og flere graver ble flyttet hit i etterkrigstiden. I 1953 var det en større gravlegging av 187 falne som tidligere hadde vært gravlagt andre steder på Østlandet.

Gravmonumentet ble utformet av billedhuggeren Kolbjørn Juel Sørlie og ble avduket av daværende HKH Kronprins Olav 7. november 1947. En sovjetisk militærdelegasjon under ledelse av general Sergejev deltok også.

Falstadsenterets forskningsprosjekt *Krigsgraver søker navn*, som ble gjennomført for departementets oppdrag og regning i perioden 2009 — 2016, førte til at man fikk avdekket identiteten til en rekke krigsfanger som i sin tid ble gravlagt som ukjente. Navnemerking av krigsgraver er en folkerettslig forpliktelse.

I 2021 gjennomførte Kulturdepartementet navnemerking, og det ble reist 13 steiner med de gravlagtes navn, fødselsår og dødsår. Alle er minnet likt, sortert etter etternavn.

De sovjetiske krigsgravene. Steinene med navn er til høyre for gravmonumentet. De nederlandske krigsgravene kan sees i bakgrunnen.
Foto: Haakon Vinje

SVENSKER KRIKSGRAVER, VESTRE GRAVLUND

Her hviler fire svenske statsborgere som falt i norsk tjeneste. Tre av dem falt i trefninger med tyske styrker; den siste var sjømann. Korporalen Thore Jakobson var opprinnelig gravlagt på Mo kirkegård i Mo i Rana. Det opprinnelige gravminnet hans står der fremdeles og ble renoveret i 2022. De øvrige ble flyttet hit fra Botnane (Bremanger), Sander (Sør-Odal) og Ytre Rendal. Alle ble flyttet hit høsten 1958. Andre svensker som falt i norsk tjeneste er gravlagt i Drevsjø, Mosjøen og Os i Østerdalen.

Gravminnet er utformet av billedhugger Gunnar Janson og ble avduket av forsvarsminister Gudmund Harlem 22. oktober 1962. Det ble renoveret i 2021.

Til høyre for krigsgravene er det reist et minnesmerke for 92 svenske statsborgere som mistet livet i norsk tjeneste under krigen. De fleste av dem som er navngitt her er sjøfolk som fikk en våt grav. Minnesmerket ble avduket 7. mai 1970 med deltagelse av Sveriges ambassadør, general Bjarne Øen og ordfører Brynjulf Bull.

UKJENTE FALNE, VESTRE GRAVLUND

De ukjente falnes grav er merket med en søyle. Gravmonumentet er utformet av billedhuggeren Gunnar Janson og ble reist i 1962. Her hviler to ukjente som ble flyttet hit fra Ognå på Jæren. Gravmonumentet ble avduket av forsvarsminister Gudmund Harlem 22. oktober 1962.

Gravsted for fire svenske statsborgere som falt i norsk tjeneste og minnesmerket over svenske statsborgere som falt i norsk tjeneste.
Foto: Haakon Vinje

NORSK BILLEDHOGGERFORENING

Norsk Billedhoggerforening ble dannet i 1946 fordi det etter krigen oppsto stor etterspørsel etter skulpturalt utførte minnesmerker og krigsgravmonumenter. Manglende utviklingsmuligheter for unge skulptører under krigen førte til at oppdragene helst ble overlatt til trettitallets markante kunstnere, som Gunnar Janson. Samtidig ble SA Steinsulptur – Norsk Billedhoggerforenings Atelier en viktig aktør i utformingen og produksjonen av steinutstyr til krigsgraver, både i Norge og ved de norske krigsgravene i utlandet.

Foreningens virke ble todelt. Dels fungerte den som en vanlig interesseorganisasjon for billedhoggerne for å bedre deres kår – og ikke minst gjaldt det de unges utdanning og evne til å delta i konkurranser med utarbeidelse av budsjetter og så videre.

Samtidig fikk foreningen en rådgiverfunksjon utad. For det viste seg at mange oppdragsgivere hadde minimal innsikt i hvordan et skulpturoppdrag burde planlegges eller hvem det burde tildeles, ja til og med hva forskjellen var mellom en skulptør og en steinhogger: Hvordan og hvem burde foreslås til et oppdrag? Hvordan og blant hvem burde en skulpturkonkurranse organiseres og utlyses? Og hva ville oppdraget beløpe seg til? Foreningen påtok seg her en viktig pedagogisk samfunnsoppgave i en tid med små ressurser og et stort behov for skulpturale monumenter.

Gunnar Sørensen, kunsthistoriker

NORSKE FALNE, VESTRE GRAVLUND

På samme felt er det også en fellesgrav for 33 norske falne. Gravmonumentet er utformet av billedhuggeren Gunnar Janson og ble reist av Krigsgravtjenesten i 1960. Her hviler falne som døde i utlandet og som ble repatriert etter krigen, men hvis urner av ulike grunner ikke ble hentet av de etterlatte eller overført til de falnes hjemsteder.

Blant de gravlagte finner vi både falne fra Forsvaret, norske flyktninger som døde i Sverige og fanger som døde i eller som følge av fangenskap i tyske konsentrasjonsleirer.

I nærheten av Borgen T-banestasjon er det et felt der flere norske falne er gravlagt i enkelt- eller familiegraver, som Martin Linge og Leif Tronstad. Også flere av Luftforsvarets falne hviler her, blant dem John Ernst Herlof Evensen, den eneste identifiserte nordmannen fra Finn Varde Jespersens Lancaster-mannskap. De ble skutt ned over Normandie på D-dagen 6. juni 1944. Et uidentifiserbart norsk besetningsmedlem ble hjemført i 1955 og gravlagt i fellesgraven nevnt ovenfor.

Fellesgraven for norske falne (til venstre) og det amerikanske krigsminnesmerket.
Foto: Haakon Vinje

AMERIKANSK KRIGSMINNESMERKE, VESTRE GRAVLUND

Rundt tretti amerikanske falne var gravlagt i Norge under krigen. Samtlige ble i 1946 hjemført eller overført til amerikanske krigsgravplasser på kontinentet. Dette var i sin tid den første flybårne transporten av falne som ble gjennomført av amerikanske myndigheter.

Det var norske veteraner som tok initiativet til minnesmerket, som ble avduket 8. mai 1975. USAs ambassade legger ned krans hvert år på Memorial Day, den siste mandagen i mai.

Fra seremoni ved det franske krigsminnesmerket 11. november 2024.

Foto: Haakon Vinje

FRANSK KRIGSMINNESMERKE, VESTRE GRAVLUND

Minnesmerket ble avduket 27. mai 1980 av den franske statssekretæren for veteran saker, Maurice Plantier. I tillegg deltok franske veteraner og pårørende. Fra norsk side deltok generalinspektøren for Hæren, generalmajor Rolf Eios.

Det er ingen franske krigsgraver i Oslo. Det er det imidlertid i Narvik og i Namsos. Slaget om Narvik står svært sentralt i den franske historiske bevisstheten, og mange franske byer har gater og plasser oppkalt etter Narvik. Krigsgravtjenesten forvalter også flere franske krigsminnesmerker i Norge.

JUGOSLAVISK KRIGSMINNESMERKE, VESTRE GRAVLUND

De jugoslaviske fangene kom fra ulike nasjoner og grupper i det tidligere Jugoslavia, men det store flertallet var serbere. I likhet med de sovjetiske krigsgravene er også de jugoslaviske krigsgravene under direkte forvaltning av norske myndigheter.

De jugoslaviske krigsfangene led under forferdelige forhold, siden den tyske okkupasjonsmakten til å begynne med nektet å anerkjenne dem som krigsfanger. Det er 2400 jugoslaviske krigsgraver i Norge i dag; de fleste av disse ved den særskilt anlagte Botn jugoslaviske krigsgravplass ved Rognan i Saltdal.

Det er ingen jugoslaviske krigsgraver i Oslo. Foruten krigsgravplassen i Botn finner vi de jugoslaviske krigsgravene på Jørstadmoen, på Osøyro i Bjørnafjorden, på Støren og i Trondheim. I tillegg forvalter Krigsgravtjenesten et antall jugoslaviske krigsminnesmerker ved tidligere krigsgravplasser.

Identiteten til flere av de jugoslaviske gravlagte er dessverre fremdeles ukjent. Under ledelse av Falstadsenteret, og med midler fra Kultur- og likestillingsdepartementet, arbeides det imidlertid med et nytt forskningsprosjekt hvor nylig tilgjengeliggjorte fangekort i utenlandske arkiver blir gjennomgått.

Minnesmerket ble avduket av H.M. Kong Olav 29. november 1976. Det er utformet av billedhuggeren Nils Aas og ble reist etter initiativ fra Norsk-jugoslavisk samband. General Kosta Nadj, formann i Det jugoslaviske krigsveteranforbundet, deltok som president Josip Broz Titos personlige utsending. ●

Det jugoslaviske krigsminnesmerket.
Foto: Haakon Vinje

KILDER

- «Den nederlandske krigskirkegård innviet i går», *Nationen*, 4. september 1957.
- «Falne jugoslaver minnes», *Aftenposten*, 30. november 1976.
- «Hovedmonumentet over falne sovjetiske soldater i Norge», *Aftenposten* 7. oktober 1947.
- Illner, Kristian. *De tyske soldatene på Alfaset. Fra heltedyrkelse til forsoning*. Kolofon, 2021.
- «Minnestener innviet over utenlandske falne i Norge», *Aftenposten* 23. oktober 1962
- «Norge og krigsorganisasjonene minnes 8. mai og krigens falne», *Norges Handels- og Sjøfartstidende*, 23. april 1975.
- Om utenlandske krigsgraver i Norge: www.regjeringen.no/no/tema/kultur-idrett-og-frivillighet/krigsgraver/gravene/id2550357/
- RAFA-2018 Forsvaret, Krigsgravtjenesten
- Registeret over utenlandske krigsgraver i Norge: www.krigsgraver.no
- Wilberg, Janne. *Okkupasjonsmaktens falne i Oslo*. Tobias, 2022.